

Tartalmi keretek az olvasás diagnosztikus értékeléséhez

A Csapó Benő és Csépe Valéria által szerkesztett – magyar és angol nyelven egyaránt megjelent – kötet azokat a legfrissebb hazai és nemzetközi kutatási eredményeket mutatja be, amelyek egy hosszabb távú, az iskolai oktatás eredményességének javítását célzó fejlesztési koncepció kiinduló pontjául szolgálhatnak.

ASzegedi Tudományegyetem Oktatásméleti Kutatócsoportja Diagnosztikus mérések fejlesztése címmel indított el egy projektet 2009-ben annak érdekében, hogy az olvasás-szövegértés, a matematikai és a természettudományos műveltség diagnosztikus értékelésének tartalmi kereteit az általános iskola első hat évfolyamára kidolgozza. A *Tartalmi keretek az olvasás diagnosztikus értékeléséhez* e projekt keretében készült sorozat egyik kötet, és azoknak a hazai és nemzetközi kutatóknak a munkáit tartalmazza, akik az olvasás-szövegértés területén részt vettek az értékelési rendszer alapjainak kidolgozásában.

A kötet első felében a diagnosztikus mérések elméleti háttérének áttekintésekor az olvasónak szüksége van az alapvető pedagógiai és pszichológiai alapfogalmak ismeretére a jobb megértés érdekében, azonban a második rész a témában kevésbé szakavatott olvasó számára is könnyen érthető. A mérési rendszerben tervezett konkrét feladatok bemutatásával a szerzők célja kettős. Az olvasás-szövegértés értékeléséhez kidolgozott feladatokkal egyrészt az elmélet gyakorlatba történő átültetésének elveit és gyakorlatát ismerheti meg az olvasó, másrészt a gyakorló pedagógus kap olyan feladatmintákat, amelyeket a tanítási órán az olvasástanítás kezdő szakaszától az olvasási készség fejlesztésén keresztül a szövegértési képesség fejlődésének segítségével egyaránt tud használni. Mindezek alapján, a kötet igényt tarthat a téma kutatói, a pedagógusképzés oktatói és hallgatói, valamint a gyakorló pedagógusok érdeklődésére is.

A bevezetőben a kötet szerkesztői azt hangsúlyozzák, hogy az oktatási rendszer fejlesztéséhez elengedhetetlen a visszacsatoló mechanizmusok beépítése a rendszerbe annak érdekében, hogy működéséről objektív képet kaphassunk. Az olvasástanítási módszerek megfelelő fejlesztéséhez, a szövegértési képesség fejlődésének hatékony segítsé-
hez megbízható mérőeszközök fejlesztésére és az adatok tudományosan igazolt módszerekkel történő elemzésére van szükség. A közoktatási rendszerben mára visszacsatoló mechanizmusoknak három szintje alakult ki: a nemzetközi tanulói tudásszintmérő programok (PISA, TIMSS, PIRLS), a hazai kompetenciamérések, valamint a pedagógusok által alkalmazott felmérések. A kötetben bemutatott tartalmi keretek egy a pedagógusok munkáját közvetlenül segítő diagnosztikus mérés kidolgozásának és gyakorlati implementációjának alapjait rakja le. A mérés segítségével pontosan meghatározhatóvá válik, hogy hol tart az egyes tanuló fejlődése a továbbhaladását érintő fontos területeken. A fent említett rendszerszintű nemzetközi és hazai mérésekkel szemben azonban, nemcsak arról ad pontos képet, hogy hol tart a tanuló fejlődése a populáció átlagához képest, hanem a fejlődés időbeli változásáról is szolgáltat információt, azaz a tanuló aktuális eredményei összevethetők lesznek korábbi teljesítményével.

Az olvasás diagnosztikus mérésének tartalmi kereteit a szerzők egy háromdimenziós tudáskonceptió – az olvasás pszichológiai, alkalmazási és tantervi dimenziója – mentén dolgozták ki a nemzetközi rendszerszintű mérések tapasztalatai és a pszichológia kogni-

tív forradalmának köszönhetően létrejött új tudáskonceptió alapján az információs-kommunikációs technológiák aktuális fejlettségének figyelembevételével.

A kötet első három fejezete az olvasás három tartalmi dimenziójának elméleti hátterét, kutatási eredményeit, fejlődését mutatja be. Az első fejezetben az olvasás és írás tanulásának és fejlődésének pszichológiai aspektusairól kap átfogó képet az olvasó. Leo Blomert és Csépe Valéria bemutatja azokat a kognitív modelleket, amelyek az olvasás és írás fejlődésének szakaszait és szintjeit írják le. A modellek és a legújabb nemzetközi vizsgálatok eredményei alapján azonosítják be az olvasás és az írás fejlődésében szerepet játszó három legfontosabb kognitív tényezőt: a fonológiai tudatosságot ('phonological awareness'), a betű-beszédhang ('letter-speech sound') megfeleltetést és a gyors automatikus megnevezést ('rapid automatized naming'). Bár ezek a kognitív tényezők mindvégig hatással vannak az olvasás, illetve részben az írás fejlődésére, azt is megtudhatjuk, hogy a feltárt vizsgálati eredmények alapján ezeket a tényezőket hogyan modulálja az olvasás fejlettségi szintje, és melyikre van hatással a nyelv ortográfiája.

A második fejezetben Wolfgang Schnotz és Molnár Edit Katalin az olvasási képesség mérésének társadalmi és kulturális aspektusait tekintik át. Az olvasási képességet mint az információszerzés (képi és verbális), a tanulás, a társadalmi beilleszkedés eszközt vizsgálják, a szövegértés előfeltételeit, szintjeit elemzik. Felhívják a figyelmet arra, hogy a különböző tudományterületek olvasásértelmezésében nincs konszenzus és törekvés sem tapasztalható a közelítésre. Mindezen túl rávilágítanak arra is, hogy kevés az olvasás társadalmi-kulturális szükségleteinek azonosítására irányuló vizsgálat, a szövegértés jellemző fejlettségi szintjeit leíró információ, az iskolai fejlesztés eredményességét, a tantervi célok elérését alátámasztó hazai mérési eredmény. A szövegértési képességhez kapcsolódó, részletesen bemutatott elvárások alapján a szerzők meghatározzák azokat a releváns paramétereket, amelyek az olvasás diagnosztikus mérésének második, társadalmi-kulturális dimenziójául szolgálnak: az olvasási célt, az írott

dokumentum típusát és annak megjelenési módját. Ezek alapján azt hangsúlyozzák, hogy változatos olvasási szituációkat kell alkalmazni, többféle típusú és formátumú szövegre

van szükség, továbbá nyomtatott és elektronikus szövegeknek is helyet kell kapniuk a mérésekben. Azt is hangsúlyozzák, hogy részletes standardok és referenciaértékek meghatározásához az adott korcsoport esetében további vizsgálati eredmények szükségesek.

A harmadik fejezet az olvasás tanításának tartalmi és tantervi szempontjaival foglalkozik, az olvasást a tanítás szempontjából közelíti meg. Józsa Krisztián és Steklács János az olvasás és az iskolai tanulás kapcsolatát elemzik, bemutatják, milyen szövegekkel találkoznak a tanulók az iskolai tanulás során, és nemzetközi kontextusban vizsgálják a hazai olvasástanítás gyakorlatát. E szempontok mentén fogalmazzák meg az olvasás mérésének harmadik alapjául szolgáló tantervi-diszciplináris dimenziót. A közelmúlt gazdasági-társadalmi változásai és a kutatási eredmények az olvasás fogalmának átvértelődését eredményezték. Az olvasási képesség a betűk egyszerű kiolvasásából az információszerezés, a tanulás eszközüvé vált, interakciót feltételez, alkalmazható tudásként értelmezzük, fejlettségi szintjének mérésénél, fejlődésének segítésénél pszichikus rendszerként kezeljük. Ennek értelmében tesznek javaslatot a szerzők az olvasás mérésének tartalmi dimenzióira. Azt hangsúlyozzák, hogy az olvasás mérése nem korlátozódhat az alsó tagozatra, az olvasásórákra, az anyanyelv és irodalom tanítására és nem hagyatkozhat a pedagógusok tapasztalatokon alapuló értékeléseire. Az olvasási képesség mérésében az olvasási képesség fejlődését szükséges követni. A tervezett mérés mindezek értelmében kiterjed a beszédhanghallásra, a szó- és mondatolvasásra, a szövegértésre és -értelmezésre, az olvasási motivációra, továbbá az olvasási stratégiákra. A mérésben változatos szövegeket alkalmaznak, többféle olvasási célt és módot vonnak be. A szerzők ezen felül, az olvasás és írás, helyesírás kapcsolatát is elemzik. Felhívják a figyelmet arra, hogy az olvasás-szövegértés tanításában és mérésében is nagyobb teret kell kapnia a nyelvi szemléletnek.

A negyedik fejezet kapcsolja össze az olvasás tartalmi kereteinek korábbiakban tárgyalt három dimenzióját, a pszichológiai, a társadalmi-kulturális és a tantervi dimenziót. A szerzők – Csapó Benő, Józsa Krisztián, Steklács János, Hódi Ágnes és Csíkos Csaba – a mérések műfaji sajátosságait és az általuk indokoltnak tartott megoldásokat mutatják be. Részletesen kifejtik, hogy olyan megoldások alkalmazására törekedtek, amelyek mindhárom területen, az olvasás, a matematika és a természettudományok területén egyaránt hasznosíthatók, lehetőséget adnak ezek párhuzamos mérésére. Ezt a pszichológiai és a pedagógiai alapelveken, az oktatásszervezési adottságokon túl a három mérési terület kölcsönhatásával indokolják. További előnyként fogalmazzák meg, hogy az egyik terület mérési rendszerének kidolgozásakor felmerülő ötletek, formai megoldások inspirálhatják a másik két területet, és a három mérési terület párhuzamos kezelése megkönnyíti, illetve meg is követeli az adatelemzést, a visszajelző rendszerek kifejlesztését. A szerzők a jelen kötetben bemutatott, az olvasás diagnosztikus méréséhez kidolgozott tartalmi kereteket nem tekintik véglegesnek. Továbbfejlesztésének alapjául egyrészt a tudományos, szakmai körökből érkező visszajelzések, másrészt az új tudományos eredmények szolgálhatnak. A továbbfejlesztés legfontosabb forrásának az alkalmazást tekintik. A mérések adatai lehetőséget teremtenek az elméleti keretek felülvizsgálatára, további fejlesztésre. Az adatok megmutatják, hogy hol tartanak a tanulók, és megfelelő kiindulópontot fognak szolgáltatni arra, milyen fejlesztésekre van szükség az oktatásban a hatékonyság javításáért.

Az ötödik fejezetben Józsa Krisztián, Steklács János, Hódi Ágnes, Csíkos Csaba, Adamikné Jászó Anna, Molnár Edit Katalin, Nagy Zsuzsanna és Senczi Beáta az olvasás diagnosztikus mérésének-értékelésének részletes tartalmi kereteit mutatja be konkrét feladatokon keresztül. A feladatok az elméleti részben tárgyalt három dimenzió mentén három tartalmi egységbe szerveződnek. Tagolásuk az olvasási készség és a szövegértési képesség fejlettségi szintjeit követi. Elsőként a pszichológiai tényezők értékeléséhez kapcsolódó feladatokat ismerheti meg az olvasó, mivel ezek a tényezők a fejlődés kezdeti

szakaszában meghatározóak. A szövegértés alkalmazása a fejlődés későbbi szakaszában játszik egyre jelentősebb szerepet. Az értékeléséhez kapcsolódó feladatokat a nemzetközi rendszerszintű felméréseknek köszönhetően uralkodóvá vált 'reading literacy' fel fogás jegyében dolgozták ki. Olyan feladatokat mutatnak be, amelyekben a tanulónak különböző típusú szövegeket kell megérteniük, feldolgozniuk az iskolában megszerzett tudásuk és az iskolán kívüli tapasztalataik összekapcsolásával. Bár az elméleti részből kiderül, hogy az olvasást nem elsajátítandó tartalomnak, sokkal inkább eszköznek tekintik a szerzők, az olvasás saját tudásrendszerén belül kiemelnek három területet, melyekkel a diszciplináris dimenziót kívánják lefedni. Ennek a tartalmi egységnek a feladatai a mondatértésnek, a tankönyvi szövegek olvasásának és az olvasási stratégiák alkalmazásának értékelésére szolgálnak.

Mindhárom tartalmi egységen végigvonul egy másik, az iskolai évfolyam szerinti tagolás. Összevonták az 1. és a 2. évfolyam, a 3. és a 4., valamint az 5. és a 6. évfolyamot, így három életkori sávot hoztak létre a szerzők, amit azzal indokolnak, hogy ezáltal tágabb perspektívát kap az olvasás tanítása és fejlesztése egyaránt.

Fontosnak tartom ismét kiemelni, hogy a bemutatott feladatok éppúgy szolgálják az olvasás iskolai tanításának és fejlesztésének célját, mint az olvasás diagnosztikus értékelését. A kötetnek ezt a fejezetét a pedagógusok egyfajta ötlettárként használhatják. A feladatminták ebben a formájukban is alkalmasak a tanítási órán történő felhasználásra, de ami még ennél is fontosabb, a gyakorlott pedagógus számára könnyen adaptálhatók, továbbfejleszthetők.

Összességében egy logikusan felépített, jól követhető kötetet állítottak össze a szerzők, amelyből átfogó képet kap az olvasó a diagnosztikus értékelés minden aspektusára kiterjedő tudományos megalapozottságáról és tervezett gyakorlati implementációjáról egyaránt. Az értékelés tudományos alapjául szolgáló elméleti háttér megértését jól segítik a szemléletes ábrák és grafikonok, a mérések gyakorlatában alkalmazni kívánt bemutatott feladatokat kézzelfoghatóvá teszik az illusztrációk. A kötetet nem csak a neveléstudomány kutatói, szakértői, PhD-hallgatók, tanár- és tanítójelöltek, de a gyakorló pedagógusok is haszonnal forgathatják.

Csapó Benő és Csépe Valéria (2012, szerk.): *Tartalmi keretek az olvasás diagnosztikus értékeléséhez*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest. http://edia.hu/sites/default/files/books/Olvasas_tartalmi_keretek.pdf

F. Joó Anikó

oktatás-szervező,
Debreceni Református Hittudományi Egyetem,
Felnőttképzési Központ